dumtaxat originarium peccatum, diabolo submiserunt: vel quia eadem de caussam eidem à vero, unico utrorumque Principe Deo, traditi sunt tamquam tortori, nec absque gratia liberari possunt: vel quoniam in hoc sublunari mundo potestatem accepit homines tentandi, & ad subterraneum regnum, si perluaserit, pertrahendi. Hæresis est, diabolo convenire principatum mundi, quod res ipse sensibiles omnes condiderit. Mentitus est, *quum sibi tradita omnia dixit, dareq; cui vellet*. a; eo modo fingens se Dei filium, qui solus verè dicere potuit *data sunt mihi omnes potestatem in cælo & in terra* b, quia non potuerat à Christo extorquere an Dei filius esset. *Solus Deus regna dat, auferet oc*c; nec alia diabolus bona dare aut eripere, *nisi à Deo permissus*, potest *d*: immo nec vitia, quibus dominatur potissimum, obtrudere, nisi volentibus valet, *quoniam funibus se catorum suorum quisq; constringitur* e. Moraliter comparatio cum casu diaboli, ut Augustinus notat, innuit peccata Sacerdotum, Prælatorum, Principum, & similium circa eamdem materiam, cæteriisque paribus, ut dici solet, esse graviora, & graviore pœna punienda, & quodammodo irremediabilia, si videlicet comparentur cum peccatis aliorum, sicut dæmonum peccata omni remedio carent, & acerbissimis cruciatibus puniuntur. Verendum, ne tales *incidam in judicium diaboli* f. Posumus autem sic accipiendo Principem pro diabolo, referre ad eum spiritualia peccata quæ committimus: sicut ad Adam, sumendo ut nomen proprium in præcedente membro, carnalia. Æmulatur quum aliis in rebus Deum diabolus, tum ut certos de angelis assignet provinciis, regni, urbibus, de quorum genere quidam g putant fuisse quos vocat Daimones regionem, urbiumq; præfectis, verbi gratia de Simuel Idumæorum, Azza Ægyptiorum. Volunt quidam Hebræorum per חשבלים *sibollis cadetis*, innuti angelos qui à caligine dicti sunt נפלים *nephilim*: quamvis alii eo nomine Gigantes intelligant vasto, celso, robusto corpore. Ad illos verò etiam aliudi possit, dictos præterea *filios Enac*, quos Hebræi accidisse, etiamsi viderent invulnerabiles, immortales, diis similes. *Ipsimet Christus noluit sibi credi fictum Dei esse, nisi faceret opera Patris sui* k, *& ex patre diabolo dixit esse*, qui *operibus ei similes ferent* l. Non ergo frustra, imaniterque gloriemur honorificis & magnis titulis, quibus res nulla subsit.

Verſ. 8.) Surge Deus, judica terram: quoniam tu hæreditabis in omnibus Gentibus.

Sensus loci.

QUum Propheta hucusq; demonstraverit frustra justum à terræ judicibus judicium exspectari, convertit orationem ad Deum, vel Christum, ut ipsemet ad judicandum exsurgat universum hunc mundum, quem quasi hæreditario jure sit possessurus, seu idem ipse Deus, seu per Christum suum, *cui omne judicium dabit*, & per quem vindicabit ab iniquo oppressore diabolo quotquot obtemperare voluerint æquissimis legibus, quibus Ecclesiam moderabitur, ut reddat demum illis gloriæ mercedem, inobedientibus æternæ damationis pœnam. Indicat *surgendi* verbum resurrectionem Christi, postquam *dominatum & potestatem accipit in cælum, terramque* m, *& Gentes hæreditatem, atque possessionem terminos terræ* n: alcensione præterea in cœlum, postremo quum *sedendo judicium exerceri* delcribatur o, *surgere* erit insurgere, & quasi vi facta compelcere improborum iniquitatem. Hoc fine contradictione de resurrectione Christi Euthymius docet esse: judicium vero per Apostolus faciendum, quos Principes missurus, *& constituturus erat super omnem terram* p. Contentit Nicephorus, Basilius, seu Theodoretus, & alius Græcus quem profert nomine tacito Agellius. Latinorum eadem expositio. Sed quidam judicium reprobationis, ut refutentur Judæi etiam in hoc mundo, & hæreditetur à Deo, Christoque terra, idest, Gentiles; aut ut omnes reprobi condemnentur, & finito judicio subjecti sint electi ordini misericordiæ immobiliter, alii justitiæ: aut in terram viventium introducantur electi, qui pertinent ad hæreditatem: aut ut in credentibus abluatur affectus terrenus.

Surge Deus, judica terram.) In aliis Latinis Psalteriis, Arnobio, Cassiodoro, item Cypriano q, *exsurge*. Chald. *habitatores terræ*. Ergo mysticum est quod attigi de terra viventium, & beatorum, deq; affectu terreno quod à Glossa traditur, Cassiod. & aliis: illud item, quod iidem post August., docent de Christi resurrectione, ac generali judicio. Idem August. *r*, alib declarat de Christo, qui post mortis somnum judicet, priùs hic judicatus, sic scribens: Cui Deo dicitur, surge, nisi ei qui dormit? tamquam diceretur, dormisti judicatus a terra, surge ut judices terram. Probat Cyprian, hinc judiciariam potestatem Christi, quodqi sit judex venturus. Denique vim habet hortantis hoc verbum, ut ibi, *surgant, & opitulentur vobis* t: & *surgam* u, *& ibo ad patrem meum* alibique. Chrysost. *x*, ita etiam declarat surrectionem istam Dei, ut ferat suppetias, ac propugnet, & ab humanis actioniubus, ac describendi figuris exprimi Dei operationes in Scriptura. *Judicare* etiam significat in genere, præsse quum legitima potestate, reliq; turbatas componere, cuncta cuique sua tr,buere. Quæ attuli de reprobationis vel discretionis judicio, pertinent ad allegoriam. Nazianzenus *y*, eamdem consectatus est, ut surgere ad judicandum, sit salvandos à pereuntibus separare, post quam separationem & subjectionem reprobo um assignet electis honores atq; mansiones. *Stans in medio eorum, tamquam deorum*, ut initio psalmi dictum est, ubi habetur idem verbum Hebræum, quod hic extat, licet sit compositum *dijudicandi*, & *διαιρέσεων* Quare non approbo Eliæ scholiastæ Nazianz ni illunctionem, terræ convenire judicari, *κρίνεσθαι*, ideſt terrena lapientibus, potioraq; hæc ducentibus dijudicare, *διακρίνεσθαι*, quod quid majus sit, ita ut dijudicentur à Rege tamquam hominum, sed deorum. Ignatius z hæc verba interpretatur tamquam Patris ad Christum filium, quasi patenti *a*, *tu autem refuscita me, & retribuam eis*, respondeat, *Exsurge Deus, judica terram*, &c. Cyrillus *b* Alexandrinus argumentatur Christum Deum esse, *quia Pater omne judicium dedit illi*: judicare autem orbem terrarum alii non convenit, ut ex illo loco confirmat, & similibus. Offendit autem ex eo quod Pater dederit, non sequi aliquando filium non habuisse: item ratione Incarnationis id exponit. Quo concesso, verum etiam est humanitati dignitatem tantam judicandi concedenda non fuisse, nisi idem esset Deus qui homo, & ad unionem quum divina humana natura fuisset assumta.

Quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Hieronymus, *omnes gentes*, clarius exponens Latine abique Hebræa præpositione. Hæc tamen etiam expressa est in Psal. 109. *c Dominare in medio inimicorum tuorum*: & cum accusativo in libro Judicum *d*, *Non dominabitur in vo filius meus*. Quod boni etiam Auctores Latinæ linguæ usurpant, ut:

Sanctiusve his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.

Eadem ratione, *aspicere in gentibus*, *f* est aspicere gentes; *videre in bonitate* g, videre bonitatem. Et solent Hebræi activa verba cum litteta (ב *beth* servili seu cum syllaba [בּ] *be*, quæ valet *in*, construere pro accusativo. August. legit, *quoniam tu dispersus in omnibus gentibus*. Monet nihilominus non repugnare nostræ versioni, quia sit hæreditas Christi per charitatem, quam suis præceptis, & gratia misericorditer excolendo, tarrenam dilperdit cupiditatem, & hoc per membra sua, quorum convertatio in cœlestis est, nempe per discipulos. Prior Augustino Cyprianus *h*, eadem translatione usus fuerat, licet alio verbo lynonymo. *quoniam tu exterminabis in omnibus gentibus*. Mirari, desisset Pomelius hujusmodi lectionem, si attendisset translationem non ex Græco, sed ex Hebræo textu immediate factam usurpari ab antiquis Patribus: Heb. cum autem verbum נחל *hinchal*, quamvis propriè significet *hæreditabis*, tamen *dispergendi* verbum vel *exterminandi* denotare videtur modum hæreditandi, nempe, vel per suos quasi debitores hæreditatis, quos dilperdat, ideſt, dilpergat per orbem: vel ut dilperdat, & exterminet alios, qui priùs incolebant hæreditate comparandam terram; vel ut exterminet, ideſt, extra certos terminos trahat, ac ubiqs habitet, & hæreditate in omnibus gentibus. Idem Augustinus *i*, ex hoc loco amplitudinem regni Christi, Ecclesieque colligit contra Donatistas, qui adiunt, inquit, velint, nolint, etiam apud se istud cantari; & non communicando omnibus gentibus, quid aliud, quam se exhæredatos esse cognoscunt? Hoc ipsum jam aliquoties in prioribus aliquot psalmis vidimus, hoc est, de Chatholica Ecclesia secundum universalitatem loco rum, & personarum.

PSALMUS
OCTOGESIMUS SECUNDUS.

Verſ. 1.) Canticum Psalmi Asaph.

2 DEus, qui similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris Deus.
3 Quoniam ecce inimici tui sonuerunt: & qui oderunt te, extulerunt caput.
4 Super populum tuum malignaverunt consilium: & cogitaverunt adversus Sanctos tuos.
5 Dixerunt: Venite, & disperdamos eos de gentes: & non memoretur nomen Israel ultrà.
6 Quoniam cogitaverunt unanimiter: simul adversum te testamentum disposuerunt.
7 tabernacula Idumęorum & Ismahelitæ:
Moab, & Agareni, 8 Gebal, & Ammon, & Amalec: alienigenæ quum habitantibus Tyrum.
9 Etenim Assur venit quum illis: facti sunt in adjutorium filiis Lot.
10 Fac illis sicut Madian, & Sisaræ. sicut Jabin in torrente Cisson.
11 Disperierunt in Endor: facti sunt ut stercus terræ.
12 Pone Principes eorum sicut Oreb, & Zeb, & Zebee, Salmana:
Omnes Principes eorum: 13 qui dixerunt: Hæreditate possideamus Sanctuarium Dei.
14 Deus meus pone illos ut rotam; & sicut stipulam antę faciem venti.
15 Sicut ignis, qui comburit silvam: & sicut flamma comburens montes:
16 ita persequeris illos in tempestate tua: & in ira tua turbabis eos.
17 Imple facies eorum ignominia: & quærent nomen tuum Domine.
18 Erubescant, & conturbentur in sæculum sæculi: & confundantur, & pereant.
19 Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus in omni terra.

Titulus & Argumentum.

Verſ. 1.) Canticum Psalmi Asaph.

QUi Asaph, quod Canticum, quid Psalmus, quid etiam Canticum Psalmi, & vice versa Psalmus Cantici, ex dictis in aliis psalmis repete. Nam qui Psalmus Cantici quid sit intelligit, quod est in titulo psalmorum 47. 66. 67. 74. & in sequenti 91. novit etiam quid Canticum Psalmi, quod extat in Psal. 65. 87. 107. titulo. Contineat hic psalmus, ad argumentum quod attinet, precatorium formulam contra hostes: sed incertum quos potissimum Propheta intelligi velit. Basilius, Theodor., Euthym., Niceph. centent vaticinium esse de populo post reditum ex captivitate Babylonica, quum Gentes urbi Jerusalem vicinæ, collectis aliis, bellum contra ipsum moverunt, ut impedirent restaurationem templi: populus autem duce Zorobabel, ac Deo cœlitus auxiliante, vicit *a*. Alii Græcis, ut Agellius quidem refert absque nomine, placet, ad Machabæorum referre tempora, quum etiam restituto Sanctuario, & Altari, variæ Gentes conatæ sunt *delere Judeos* b, Lyranus meritò refutans existimantes agi de hostibus, quos habet *Lorini in Psal.* Tom. III.

D

Deus qui similis erit tibi?) Hieronymus *Deus non silentium tibi*, nempe sit: quod bis aliis verbis hoc eodem versu repetitur, Trevetus, & Richardus Cenomanus tribuunt Hieron. *non est silentium meum ad te*, ideſt, non dissimulabo angorem meum, ut proinde postulet ne Deus etiam dissimulet, vel taceat, vel se se contineat, quod sequenti membro continetur. Hebraicè אל מי לך אלהים *Elohim al domi lach*. Prima vox Deo convenit Judici, ut sæpe diximus, tum im priore Psalmo, in quo de judicibus agebatur: ultima est pronomen secundæ, personæ masculini generis, licet propter pausam notetur punctis *a*quæ alioqui denotant fœmininum genus. Vocabulum דמי *domi* redditur *silentium* apud Estaiam *i*, ejusq; thema דמה *damah* significat *silere*, quamvis præterea *similium esse*, juxta notionem secundam nostri Interpretes acceperunt, posseteq; reddi *Deus non similitudo tibi*, nimirum est, ideſt, apud nullum similitudo tui exacta, & perfecta, siquidem nonnullum concessit præcedens psalmus iis, quos vocabat Deos, excelsique filios. Postremo particulam אל *al* negantem Interpretes ad epitasin, atq; perspicuitatem, & ut res impossibiles

sibilis ostenderetur, interroganter expressserunt. Hunc enim inter alios, usum interrogationis esse exemplis demonstrat Cantapetri. a. Nec displicet Genebrardi conjectura, esse pro participio דומה domeh יוֹמי domi, vel cum cholem non pleno, דמי domi, sicut apud Etaiam b רבי rabbi pro רעה rohbeh. Similis illi sententia crebro repetitur, qua negatur quisquam similis Deo esse, ac in prioribus quidem aliquot Psal. e, sed & in sequentibus d, tuncq; præsertim quum agitur de impetrando contra hostes auxilio, vel quum gratiæ pro accepto referuntur, sicut Moyses fecit in Cantico suo e, *Quis similis tui in fortibus Domine?* Unde duces fortissimos quasi tesseram sumsisse aliàs docui, & vexillo impressisse compendio litteram מ & כ & ב & ל, atq; Machabæos propterea cognominatos. Michaelem quoq; præcio cum dracone pro Deo sic videri appellatum, quum diceret. *Quis ut Deus?* Filius Dei Patri Deo similis est, quanta maxima potest esse similitudine: quia ὁμοούσιος, non tantùm ὁμοιούσιος ejusdem substantiæ, non similis tantum eo modo, quo in creaturis quædam cum Deo similitudo spectatur. Sic Ambros. f hunc locum explicat, *Deus qui similis tibi?* non utiq; nullus, quia imago Patris est. Alij de Christo secundùm dignitatem illi, ut homini concessam, hoc interpretantur, cui certè nul la similis, præsertim quum venerit ad judicium, ut Augustinus, & alij docent, notantes etiam hic tempus futurum, *Deus quis similis erit tibi?* Quamquam Hebraicè nulla est distinctio temporis: sed ne verbum quidem. Nullus autem huic judici similis in scientia, quia *nostram vincit* g; quia *personas non accipit* h: quia sententiæ executionem impedire nullus potest, quum sit *potestas ejus æterna quæ non auferetur* i. Tropologia illa Hugonis acuta, & pia est, ut propter improborum numerum ferre infinitum, dicatur Deus, *Domine quis similis erit tibi? Facies peccatorum* (quod priore dicebatur psalmo) &, variatis sumunt formas, *& omnes vultus redigentur in ellam l:* ita ut imago tua, non appareat, ut similitudo ad qualemter Michael, coerceat ambitiosos, & sibi Ecclesiasticam dignitatem, quæ divinitas quædam est, usurpantes: quum oporteat etiam in ea dignitate constitutum talem esse ut de eo dici possit, *Non est inventus similis, qui conservaret legem Excelsi* m, *nec sit similis ei quisquam in fortibus, sed sit magnificus in sanctitate, terribilis, laudabilis, faciens mirabilia* n, *item auferens iniquitatem, & transferens peccatum* o. Præterea *magnus & magnum nomen habens in fortitudine, ut non sit, qui non timeat ipsum* p, denique *non sit ei ullus similis in legislatoribus* q. Servata proportione conandum cuique ut, ut quam maximè in se Dei exprimat, & conservet similitudinem, efficiatque pro modulo, ne quis alius Deo magis sit similis. Non minor morum quam lineamentorum dissimilitudo, ut quemadmodum vix, ac ne vix quidem reperias duos vultu similes, multoque minus alios, quas vocant, individuantibus conditionibus, ita nec qui per omnia in virtutum sint exercitio, ac in gratiæ muneribus omnia in virtutum sint exercitio, ac in gratiæ muneribus omnino pares. Bona æmulatio velle nulli hoc modo similem, & parem esse. Sancta, ac religiosa ambitio cunctos hac ratione velle superare: pium, & Deo charum studium, quo quisque illi placere contendit quam potest maximè, etiam supra ceteros. Considera te de paucis, & electis effectum, ait Cassianus r: & ne exemplo, ac tempore mulcitudinis rectigescas, sed vive ut pauci, ut cum paucis invenire merearis in regno Dei. Item s. Exempla tibi sunt imitatoris, ac vitæ perfectæ in congregatione commorantis, à paucis, immo ab uno, vel duobus, non à pluribus expetenda. Refert etiam t quid hac de re Antonius præceperit; ut autem etiam se gesterit, prior de eodem scripserat Athanas. u. Legendi quoq; Bernard. x, & Stephan. Blesens. y.

Ne taceas neque compescaris Deus.] Hieron. *ne sileas, & non quiescas Deus*, Pium verbum Hebr. תחרש *checheras* significat *tacere*, & *obsurdescere*. A natura mutus idem, & surdus solet esse. Alterum שקש *shes* Kof *quiescere, cessare, tranquillum esse*. Hoc ultimum valet κατασχέσεως: Græcum hujus loci, vel *mitescere*, quo pacto testatur Augustinus nonnullos interpretatos, videlicet, *neq; mitescas Deus*. Symmach. vertit sertit *μὴ ἐφησυχάσῃς, ne quiescas*, quasi nempe omnia sint in tuto, profunda pax, vacatio à bellis, cum his potius omnia, tumultuque ardeant. Occurrit antea z, eadem formula, qua orat ur Deus, ut diuturnum rumpat silentium. Dicitur, quoque quod quum manifestè venit, *non silebit* a, quando nimirum venit, ut juvet, vel judicet. August. hoc secundum tradit, tuncq; implendum illud Etaiæ *b*, *Tacui, semper silui, patiens fui: sicut parturiens loquar, dissipabo, & absorbebo simul.* Videtur interdum Deus excedere modum patientiæ, & misericordiæ, non solum iræ, atque justitiæ, sed utrumque juxta morem nostrum concipiendi: & qui conqueritur Deum nimis patientem, significare vult contra hostes, & persecutores, non ergà semetipsum, immo dum indulget illis, esse sibiipsi nimis durum, & severum. Vidimus Psal. 72. priorum etiam hac de re querimonias. Plures Dominum idcirco non credunt, ait Tertull. c, quia iæculo iratum tamdiu nescíunt. Constat nihilominus opportunum nobis ad patientiam remedium, silentium esse, de quo Ambros. d, Gregor. e, Cassian. f, nosq; antea, & exemplum Paulæ narrat Hieron. f. Observat autem Hugo modos duos faciendi, aut reformandi Dei similitudinem in homine, quam ipsi desse prima Psalmi verba, deplorante sensu mystico, ut dixi. *Deus quis similis erit tibi?* Primus modus continetur illis verbis (*ne taceas*) quia Dei verbum prædicatum, vel inspiratum ignis est animam calesciens, ut fundatur, ac recipiat imaginem Dei, eo modo quo nonnullæ imagines aut vasa opere fusorio fiunt. Quo spectat sponsæ oratio *h*, *Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est*. Alterum modum indicant alia verba (*neque compescaris*) quemadmodum aliquæ imagines solidæ, seu statuæ, vel vasa ductili opere conficiuntur, sic tunsionibus & pressuris, ictibusque tribulationum reducatur animus ad convenientem, & divinam formam. De allegoria Christi judicis, quæ traditur Augustin. & alijs, ut in judicio non taceat amplius, sed aperto, libero, severo utatur sermone, conjule Gregorium *i*.

Vers. 3.) Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, & qui oderunt te, extulerunt caput.

Vers. 4.) Super populum tuum malignaverunt consilium, & cogitaverunt adversus Sanctos tuos.

JUstam profert indignationis caussam, cùrque nimia censeri possit benignitas, & indulgentia Dei, nimis altum silentium, quasi profundior somnus, quoniam hac abusi patientia, non totam populi Dei, quam ipsius Dei hostes impiissimi ingenti edito fragore, velutique excitatis marini fluctibus, & magno facto impetu perstrepentes ac irruentes in populum Dei insolenter, superbè, furenter sese contra illum, Deumq; ipsum erigunt, efferuntur, insultant. Præterea, quia communicatus inter se consilijs secretò, astutè, fraudulenter conjurarunt in perniciem populi Dei, eorumque qui vera Deum colunt religione, ac in ejus præsidio confidunt, acquiescunt, delitescunt, immo & sancta ipsa, sacraque de medio tollenda de liberaverunt. Facit s ad Ecclesiæ persecutores istarum, & sequentium sententiarum applicatio, ut semel monuisse sit satis.

Quoniam ecce inimici tui sonuerunt.) Hieron. *tumultuati sunt*, quod alij vertunt in præsenti, quidam in futuro, in quo est יהמיון *jehemajun*. Symmach. *ἐμυκήσατο*, quod Scholiastes exponit *συμφωνοῦσι, consonant & consentiunt*. Indicatur potius strepitus, fragor, clamor, vociferatio, quæ in exercitibus excitari solet, non tantum humana voce, sed tubis quoq; cymbalis & alijs bellicis instrumentis, nec non quod palam, & aperto marte agant, qui suas olim fortassis inimicitias solo indicabant futuro, ut Euthym. notat, seu, ut Niceph. quod *μετὰ παῤῥησίας, cum clamore irruerunt*. Basilius, vel Theodoretus fluctus ac sonitum maris hic innui putant. Hebræum verbum per se non habet hanc vim, ut Agellius docet, sed generalis ejus notio sonandi, resonandi, fremendi, tumultuandi, ad fluctus applicari potest, sicut in Psal. 45. *k Sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ earum*; & apud Etaiam *l*. *Væ multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis & tumultus turbatum sunt sonitus aquarum multarum. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium*. Ubi est המון *hamon*, חמות *hameth*, & verbum hujus loci יהמיון *jehemajun*. Rectè Cassiodorus monet singula singulis reddita, & contra illud (*ne taceas.*) (esse) *quoniam ecce inimici tui sonuerunt*) contra aliud (*neque compescaris*) id quod sequitur (*& qui oderunt te, extulerunt caput.*) Addit post Augustinum, quem alij præterea in hoc imitantur, non dici hos inimicos Dei locutos, sed sonuisse, ut eis hominum merito negarentur verba, qui voces rationabiles non habebant. Is etiam, quem vocant Hieron. indicat idem, sed cum tropologia, ut ille de quo alius detrahit, eum audiat, quasi cymbalum tinniens, & non ut vocem humanam, sed tamquam sonum ab irrationali, ac inanimata re excitatum. Hugo in verbo *sonandi* locutionis peccatum observat: in *inimicorum* vocabulo invidiam in sequenti membro (*qui oderunt te, extulerunt caput*) odium & superbiam. Applicat præterea omnia ad diabolos, non solum ad Antichristum & Antichristianos.

Et qui oderunt te, extulerunt caput.) Gestus ac habitus insolentiæ hic est atq; superbiæ, ut alias vidimus, teuffibterioris & consentioris animi. Quare non est litteralis expositio de uno electo capite, seu duce, aut Antich illo, vel diabolo. *Ascendit semper superbia adentium Deum* a. *Currunt adversus Deum erecto collo* b, *elevantur, & annuentes collo extento* c, Constituere ducem Hebraice ejicitur *ponere caput* il. Sed aliud est efferre, elevare, attollere, erigere, extendere caput. Quo pacto autem extendatur quis Deum odisse alias dixi, hoc loco Rickelius docet heri polle, propter effectum, qui à Deo est, & displicet. Probat cujusdam sibi facto responso, quem hortabatur ad meliora, & Dei commendaret benitudinem, malle se Deum non esse, quam jubire vitam & conversationem ordinis Carthusiensis.

Super populum tuum malignaverunt consilium.) Hieron. *contra populum tuum nequiter tractaverunt*. Alij, *callide inierunt consilium*, vel, *egerunt secretum*, vel, *occultas sutelas struunt*, vel, *conspirant secrete* יערימו סוד *jahdimun sod*. Significat Hebræum verbum *astute agere*, nomen, *secretum*, ac proinde consilium, quo secretum esse debeat, nec non *concilium, cœtum, congregationem*, quia plures junguntur, coeuntq; in uno secreto, sive consilio. Græca ex *συνεπτυγμένα* ἀγόμενα significant vafre suiceptam sententiam, quod Symm. exposuit πανούργως ἐβουλεύσατο, *astute collegit*. Apollin. πανούργως ἐπὶ τοῦ Σοῦ κατεσκεύασε βουλήν, *consilium machinari*, In Psalt. Romano, & apud Cassiod. *In plebem tuam astute malignaverunt consilium*: cujus lectionis meminit August. In Gallicano, *dolose*. De *malignandi* Latino verbo dictum alias, & de *consilio, Ecclesiæ, consensu malignantium* c. Distinguit Euthym. Græca vocis γνώμην notione pro *admonitione, consilio, sententia, opinione de fide*, aut *quopiam dogmate*. Legit autem dativo casu γνώμῃ, sicut exstat etiam in Complutensibus, Regijs, & alijs codicibus, quamvis moneat in quibusdam exemplaribus esse γνώμαν, quo pacto nancin emendatis Sixtinis, & Apollinar. exposuit μάτην in accusativo. Hugo quintum peccatum malitiæ, hic adjecit ad quatuor præcedentia, locutionis, invidiæ, odii superbiæ. Sed nimis coactum, quod idem tumens *consilium super populum* pro consilio, sive consilio, quod est superius populo, cumq; regere debet, & conflat clericis ac Sacerdotibus, aut id maligna visse dæmones, quia multi sint, ex iis pijvi consiliarii, *dantes consilium impiissimi* f, ita ut possit cum tropologia illud utiurpari g. *Cum vero intelligitis exaltandæ sanctitatem, & cum justo de justitia*. Currit liberius tropologia de dæmoniis, & aliis filijs *hujus seculi, qui prudentiores filijs lucis in generatione sua videntur, atque solertes ac prudentes sunt, ut faciant malum* i, ita ut videatur etiam Deus *consilium impium adjuvare* k. Malignos spiritus interpretatur Gregor. l, & quod Job interroganter loquitur, per negationem debere intelligi, *quum non patiatur Deus nos tentari supra id, quod possumus* m, & nisi cum viribus tentamenta modificaret, nullus profecto esset, qui malignorum spirituum insidias non corruens portaret. *Spiritualis omnia judicat*, neq; circumvenitur à Satana, *qui non ignorat cogitationes ejus* n. Antichristum passim patant omni scientia & fraude excellentem futurum, ac dæmonibus ipsis doctoribus, immo & paredris usurum, non solum hominibus malefícas artes profitentibus, summam dyocritin, dolum, fraudem adhibiturum. Daniel o hoc ἅπαξ affirmat, *& parabis ac versus* ex Apocalypsi *pecalabor. & corusios de Dan*, tribus Antichristi, ex Geneſi *g*, hoc idem innunt, ut omittam adeo multos Auctores, qui de Antichristo disputant, quorum collegit in opere tuo de eodem, testimonia, Thomas Malvenda. Gregor. *r* autem docet, quod sicut incarnata veritas in prædicatione sua pauperes idiotas, & simplices elegit, sic è contrario damnatus ille homo, quem in fine mundi apostata Angelus assumit ad prædicandam fallitatem suam, astutos ac duplices, atq; hujus mundi scientiam habentes electorus jest. Confirmat Etaiæ verbis: *Væ terra cymbalo alarum, quæ est trans fluvia Æthiopiæ, quæ mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas*. Omnino, quemadmodum *cogitationes insipientium judicia, sic consilia impiorum fraudulenta*, &, *verba impiorum insidiantur sanguini, quum os insipientium liberet alios* t. Quod attinet ad sensum litteralem, nimis angustè Cajetanus explicat, Ammonitas temere judicasse de secreto cordis David, quod legatos misisset ad Regem non humanitatis caussa, sed explorandi gratia.

Et cogitaverunt adversus Sanctos tuos.) Hieron. *inierunt consilium adversus arcanum tuum*. Alij, *& consultaverunt adversus abscondítos tuos*, vel, *arcanum tuum*, vel *super abscondítis tuis*, seu *arcanis*. Simmach. *καὶ συμβεβούλευται κατὰ τῶν ἀποκρύφων σου*, & *consultant contra reconditum tuum*. Aquila & Theodotion. κατὰ τῶν ἀποκρυφίων μου σοί, aut *tibi*, *adversus abscondítum tuum*, aut *tibi*. In singulari numero Busilius, sive Theodor. juxta versionem Aquilæ ac Theodotionis, cui similis est Symmachi, ut retuli ex collectione notationum in Sixtinis Bibliis Græcis, quod prior notaverat Joannes Drusselius, quum tamen dicti Patres verstile pluralitet, in numero, inquam, singulari, voluit significari Gentium impetum contra Judæos, But eos extit parent, redundare in Christum, qui veluti abscondituserat inter illos, utpote orsturus ex Tribu Juda. Citatur Etaiam *u Hæc dicit Dominus: Quomodo si invenitur granum in botro, & dicatur ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum: & educam de Jacob semen, & de Juda possidentem montes meos*. Christus appellatur Deus abscondítus duplíciter, & ob Incarnat. & ob occultam præsentiam in Eucharistia. Alter lenius est, sive numerus pluralis retineatur, ut debet, & in Hebræo textu est cum affixo אמרי *shophaneeha*, sive sit singularis collective sumtus pro plurali, prout esset, si ex dicto vocabulo Hebræo auferretur (י) *jod*. Sancti, quos expresserunt Interpretes nostri, vocentur absconditi, qua *habitant in adjutorio Altissimi, & in protectione Dei cœli commorantur x, sperant sub regmine alarum ejus y; abscondantur in abscondito faciei ejus domini z, in tabernaculo, & in absondito tabernaculi* a, non Templi & Aræ, ut olim, quia ibi Deus peculiariter opitulabatur, sed providentiæ, curæque divinæ: *obumbrantur capita eorum ab illo in die bellih*, multo melius quam Clipis scuto Alexand. Sic præterea Sancti cognominantur, *quia vita illorum absconsita est cum Christo in Deo* c, & hic obscuri sunt, quia per fidem & spem amulat, quæ verlantur circa res obscuras: quia sunt in pretio, præsertim apud Deum, ut ethe res thesauris ac checis inclusæ, tectæq; solent: quia, ut adyta, & olim Sancta Sanctorum, violari non debent, quo modo צפון *tsephun* apud Ezech. d, idest, *arcanum* appellatur intectius Templi oraculum. *Et violabunt*, inquit ibi Deus, *arcanum meum, & introibunt in illud emissarii, & contaminabunt illud*. Hinc existere sensus tertius potest, accipiendo *abscondítum ex arcanum*, vel eadem pluraliter & in genere neutro, pro rebus sacris, temploq; ut dicantur inimici Dei convitiæ & conspiraſſe, non tantum adversus populum, sed præterea contra Templum, & omnia sacra. Quarto, si quis *arcanum, secretum, abscondítum* accipiat pro consilio, sicut סוד *sod* in priore membro, sensus erit, tum illud סוד *sod* & consilium ausos fuisse inire contra אמתי *seethum*, i. e. abconditum, sectetum arcanum Dei consilium, & occultas providentiæ ipsius rationes: vel circa אמתי *tsephon abscondítum*, nempe dicti consilii divini *quum tamen non sit consilium contra Dominum non prudentia, non sapientia* e. At secundus sensus communior & melior.

Pietatem pilcium nonnulli non habere describit Ambrosius *f*, quum ediderint parcus, si quid forte infidium, terroris præsenserint circa circulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem interno affectu comprimant, aperite ora, & innoxio partus tuos dente fulpendere interno quoque recipere corpore & genitali alvo abscondere, revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare & spiritu alere, duoſque in corpore uno vivere, donec aut securitatem deferant, aut corporis sui objectu natos tuos defendant periculis, denique pilcium proli parentis esse uterum, sicut murum. Deplorat postea idem Pater, ab hac pietate charitateque longissime abesse homines. Habet quod ab hac comparatione mireturmagis de DEI erga suos benignitate, qui quum quis illos tangit, periude ac si tangeret pupillam *oculi sui propriig*, & *dum abscondere* dicitur *in abscondito faciei sua*, innui videtur, quod aperto quasi ore recipiat,

sicut dicti pisces, internos earpore. Hoc præsefert amoris excessum, quod vulgo amicus amico dici, cupere se illum intra viscera propria condere. Sic Paulus etiam scribebat *viscera Titi* in Corinthiis esse *a*, *se cupivisse Philippenses in visceribus Jesu Christi* b. Onesimum vocat *viscera sua* c, & iterum appellat *viscera misericordiæ* d. Præcipua autem tribuuntur quoqi *viscera misericordiæ* e. Præcipua cogitatio, cura, studium, quod vocat Hugo peccatum, sextum peccatum diaboli est, ut noceat Sanctis, nec fluvio sæcularium contentus, *habeat fiduciam, quod influas Jordanis in os ejus* f, qui Jordanis dentat rivum & descensione eorum, ideſt, obedientiæ subjectionem, vel rivum judicii, quod severius exercent inter se viri religiosi.

a 2.Cor.7.14
b Philip.1.7
c 1.Cor.16.18
d Philem.v.12.
e Luc.1.78.

f Jer.50.13.

Vers. 5.) Dixerunt, venite, & disperdamus eos, de gente, & non memoretur nomen Israel ultra.

SEptemum veluti peccatum, ut Hugo enumerat, sollicitationis & provocationis aliorum ad malum, vel etiam tractati maligni consilii sententia, ut conjurati coeant plurimi, impetumque faciant in Hebræos, illoque sic extirpent aut dissipent, ut non sint amplius gens, nec nominari amplius possint Hebræus seu Israeliticus populus, tamquam consistens more aliorum populorum, nullius nominis & famæ sit, nullo habeatur loco, pudeat nominari Israelitam, nec audeat quisquam sic appellari, mortis metu, nomen ipsum dedecus, & crimen asserat, ne nomine quidem notus, juxta paræmiam, ecnicatur. Quod peccatum Hugo recenset octavum, crudelitatis in afflictione corporis, & imminutione famæ. Satis constat ex Apologiis Athenagore & Tertullianig, præterlævitam tormentorum, vel solum Christianum nomen olim in crimine fuisse, ac nomine tenus accusatos Christianos g & majorem vim nominis habitam, nec tam quid commissent inquisitum, quam ipsi nominis, tamquam certo scelere illudum, ex nomine tantum, tamquam criminum indice atque confessione, in illos agere æquissimum visum. Recitat illud etiam in Gentilium verbis Tertullianus h, Bonus vir Cajus Sejus, sed malus tantum, quod Christianus, & ego Lucium Iapientiam virum repente factum Christianum defero. Tandem vero, ut ex Justino & Melitone Sardense recitat Eusebius i, Adrianus Imperator rescripsit Minutio Fundano, Proconsuli Asiæ, nec non aliis, ne nomen hoc esset in culpa. At hoc nomen novum, *quod ex Domini locutum est* k, titulusq; perhonorificus eorumpi non potuit l, sed sicut *oleum est effusum, in ejusque odorem Gentes omnes concurrerunt* m.

g Apolog.c.7
Solum nomen Christianum olim in crimine fuit.
h Cap. 2.
i l.4.hist.c.8.
k Esa.61.2.
l in his olea fusum in ejus odorem currimus
m Cant.1.3

Dixerunt venite.) Non significat semper proprievè motum ad locum *venite*, בֹּאוּ לְכוּ *lechu*, sed idem quod *ejo, agite*, & similia, quibus provocantur, invitantur, excitantur aliqui ad aliquid agendum & aggrediendum, denique hortantis vim habet.

Et disperdamus eos de gente.) Hieronymus, *conteramus*, Alii, *extirpemus succidamus, negare faciamus eos à gente*, ideſt, ut non sint gens וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי *venachehidem migoi*. Valet Hebræum verbum *abscondere, excidere, tollere*, ne ultra extet, audiatur, videatur, & cum particula negante quam includit hoc loco præpositio מִגּוֹי *migoi, celare, & excidere*. Non significat dispergere nunc idem quod dispergere, dissipare, per varia loca spargere, ut multi tamen Latini Enarratores sentiunt, quia nec ea notio est verbi Hebræi nec Græci διασπείρειν. Quare quæ Hugo tropologice affert de discursu per mundum, non ita cohærent, nisi forte per accomodationem. Natu vir ille doctus, tamen linguarum non adeo peritus, recte interpretatus est *disperdere* idem esse, quod opprimere & interficere, quod qui transtulit de Chaldæo in Biblisis Regiis, expoſuit, trucidare. Hoc in simili sententia apud Jeremiam n est *eradam de terra*; *cogitaverunt super me consilia, dicentes, mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra, & nomen ejus non memoretur amplius*. Contrarium de Israelitis vaticinatus fuerat Baalam o, *Populus solus habitabit, & inter gente non reputabitur*, quia scilicet, expulsis gentibus Chananæis, earum provincias habitaturus erat; nec earum superstitione inficiendus, aut mutaturus religionem. Sed comminatus est Deus, *Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus, & irritaverunt in vanitatibus suis, & ego provocabo eos, in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illo* p. Revera, qui sine religione & justitia est, non meretur nomen populi, gentisque, cujusmodi gentilitas erat, cum vacaret idololatriæ, ex non populo, plebeque facta est per lumen Evangelii, *plebs, & populus Dei* q, *& filii Dei vivenni*. Probat Augustinus r numquam Rempublicam fuisse Romanum, quia juxta definitionem Scipionis, numquam fuit res populi, cum populus, eodem finitore, sit cœtus multitudinis juris consensu, & utilitatis communione sociatus, nec geri re- justitia Respublica possit ubi autem illa non est, nec jus esse valeat, & cum justitia sua cutque distribuat, justiciam non esse, quæ ipsum hominem vero DEO tollit, & immundis dæmonibus subdit, quod fecerunt Romani. A simili argumentari licet, diabolum, Antichristum, persecutorem, malum fusorem, qui quempiam ad falsum Dei cultum, vel etiam ad quodcumque mortale peccatum inducat, efficere, quo in se est, ut disperdatur de gente & populo, immo, de numero hominum, ideſt, juxta rationis præscriptum viventium.

o Num.23.9.

p Deut.32.21

Et non memoretur nomen Israel ultra.) Non memorari nomen, aut deleri, tolli perire, auferri, disperire de terra nomen & memoriam, aut quod non sit memor quis nominis, aut quod cesset memoria ex hominibus, & fit in maledictum, frequenti scripturæ phrasi usurpatur pro eo quod est prorsus negligi, seu negligere aliquid, excidere, & excindi: nomen namque imponi res ibus, quæ existunt, & vocantur ea, quæ sunt, *vel à Deo ea, quæ non sunt, ut sint*. Propterea, quæ minime sunt, minimeve fiunt, dicuntur parvi, aut nullius nominis, ut è contrario, magni nominis & nominata, quæ præstantiora, & magni æstimata, & eorum quoque nomina in benedictione, ac memoria æterna non recedent, non delenda, cum laudibus, dulcis, &c.

q Act.11.26.

r De civit. Dei l.4.c.4.

Mysticè tumus Israel, & secundum spiritum vocatus à Paulo *t Israel Dei*, populus Christianus est, vel etiam vir religiosus, præsertim vacans contemplationi, sive derives id nomen ab eo, quod est Deo ipso superiorem esse, sive Deum videre, quod etymon communius quidem, sed priore minus verum. Christi & Christiani nominis cura nobis maxima debet esse, ut sanctificetur, sanctumque esse, demonstretur, recipia & opere, sive proprii nostri celebritas consequatur, sive fama imminuatur, *ut non minus, quam per bonam famam u Christo serviamus*, & quod in nobis est, adeo honorificum titulum numquam corrumpamus, sed ei pro dignitate respondeamus, ejusque per omnes fragrantiam & odorem bonum vitæ *diffundamus, ut in omni ore quasi mel inducatur, & ut musica in convivio vini memoria nostri Jesu* x, ideſt, Jesu, quia *melius est hoc nomen bonum, quia divitiæ multæ* y.

Sensus mysticus.

s Gal.4.6.
t Gal.6.16.
u 2.Cor.2.15.
x Eccl.49.1
y Eccl.7.1.

Vers. 6.) Quoniam cogitaverunt unanimiter: simul adversum te testamentum disposuerunt:

Vers. 7.) Tabernacula Idumæorum, & Ismaelitæ: Moab & Agareni.

Vers. 8.) Gebal & Ammon, & Amalec, alienigenæ quum habitantibus Tyrum.

Vers. 9.) Etenim Assur venit quum illis. facti sunt in adjutorium filiis Lot.

MAgna conjuratio, valdeq; ratum ac firmum populum Israeliticum perdendi & exscindendi consilium hostibus illius. Nam gentes quam plurimæ super hac re unanimi consensu decernentes, fœdus inter se pepigerunt, seseque pacto & jure jurando obstrinxerunt contra Deum, populumq; ipsius, videlicet Idumæi tabernaculorum habitatores, seu Scenitæ & Ismaelitæ, auctore Ismaele; præterea Moabitæ & Agareni ab Agar denominati, item Gabalitæ, Ammonitæ, Amalecitæ, Philisthæi, Tyrii, quin & Assyrii, qui cum aliis venerunt, ut essent auxilio Moabitis præsertim, & Ammonitis, descendentibus ex filiis Lot. Has gentes decem maxima ex parte in Arabia commorantes Valentia præsertim, & alii existimant repræsentare Mahometanos, Turcasq; insensissimos persecutores Christianorum, qui primum exstiterint in Arabia, quamvis non satis mihi certa videatur hujus persecutionis origo, quam idem Valentia narrat, quod nunc expendere non vacat. Consuli possunt annales. Baronii.

Consensus impius.

z Gen.25.13.

a Num.24.21.

b Deut.23.3.

c Num.22.5.

d Jud.3.13.

e Psal.82.9.

f Gen.19.37.

Quoniam cogitaverunt unanimiter simul.) Hieronym. *Quoniam tractaverunt corde pariter*. Alii. *Quoniam consilium inierunt, conspiraverunt, inierunt consilium ex corde pariter*, כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יָחַד *chi nohhatsu lev jachdav*. Chaldæe *in toto corde*, בְּרַעֲוָא חֲדָא *in uno*

animo, *in una voluntate*, *consuluerunt in consensu in idipsum*, quod explicant Euthym. & Niceph. ut conveniunt in unam sententiam, unumque locum. Multi (*simul*) referunt ad sequens membrum, quod parum refert. In Psalter. Gallic. & Romano, atque apud Cassiodorum & Petrum Damiani *a*, *consensum in unum*. Conspirant etiam mali, dæmonesque ipsi in malum, *nec Satanas in se divisus est*, ut Christi, docuit *b*, *regnumve ipsius*, in eundem quoque Christum *Herodes & Pilatus antea inimici, concorditer amicitia redintegratæ* egerunt *c*. *Dissipat Deus gentes, qua bella volunt, & dissipat consilia gentium* c, *consumdit superborum linguam* f, *officit unius linguæ* g, *cordis & animæ* h, *atq; humeri* i, *servos suos*. Sed hæc de re alibi actum.

a Psal.82.6.
b Mat.12.26

c Luc.23.12.
d Psal.47.51.
e Psal.32.10.
Ifaiæ 11.7.8.
f Gen. 2.21.
Deut. 2.21.
g Zeph. 3.9.

Adversum te.) Communem facit populi caussam cum Deo, imo maxime propriam Dei, *ne quando dicerent gentes, ubi est Deus eorum* k: & quia Religionem, & sacra ipsemet habent, atque violare ac evertere volebant, & quia pluris æstimari debet honor Dei, cum ipsius imploratur auxilium contra hostes, quam privatum, & temporale emolumentum. Hoc Machabæi habebant præ oculis, ac terio commilitonibus proponebant, nimirum cultum Dei, & Sancta, quibus violatis dicebant: *Quid ergo nobis adhuc vivere?* hortabantque *dare animas pro testamento Patrum, & emulatione legis* m. Viget in persecutione ac tribulatione pietas magis, magis Deus creditur, quum magis timetur: tunc in attonito tumus, fides in expeditione sollicitior, disciplinatior in jejunio, stationibus, orationibus, humilitate, alteratura diligentia & dilectione, in sanctitate & timore, quia non vacatur nisi timori, & spei, ut scribit Tertullian. n. Attamen sufcipitur justissime bellum, præcipue pro pietate & Religione, quæ in duodecim causis, de quibus Abul. o, prima est.

h Psal.82.5.

i Gen.11.6.

k Psal.113.

l Psal.82.5.

m 1.Mach. 2.
13.

n vers.500.

o in Deut. c. 2. q. 2.

Testamentum disposuerunt.) Hieron. *fœdus pepigerunt*. Nec enim *testamentum*, & διαθήκην unumquid pro contractu ultimæ voluntatis, & quod habeat executionem solum post monumentum: unde quidam *p* inepte dictum *testamentum* dicunt, ideſt, postmortem. Latior est notio Hebræi nominis בְּרִית, quod cum Latino & Græco jam sæpius in prioribus Ps. occurrit. Et potius diceretur *testamentum* quasi testatio mentis, vel a testando, ac si esset testamen, addita y l laba tum: sicut ad velamen, nutrimen, calceamen, ornamen & similia. Monet Augustinus hoc loco, non solum dici testamentum in scripturis, quod non valet nisi testatore mortuo, sed etiam omne pactum & placitum, quod inter vivos valet, testamentum vocari, sicut Laban & Jacob testamentum fecerunt. Sonat vox Græca *dispositionem* à verbo διατίθημι, quod hic etiam positum est. διατίθεται διαθήκην quemadmodum & in historia Machabæorum *q*. *Συνθήκας διαθέσθαι καὶ ὅρκους τοῖς ἔθνεσι περὶ τοῦ διαθέσθαι διαθήκην* (pactum) *cum gentibus, qua circa nos sunt*. Hieron. *r* præterea notavit in plerisque scripturam locis, testamentum non voluntatem defunctorum ionare, sed pactum viventium. Aliud inter alia exemplum clarum est in in Ecclesiastici libro *s*, *Testamenta sæculi posita sunt apud illum*, videl. Noe, *ne deleri possit diluvio omnis caro*: & de Abraham *t*, *in carne ejus stare fecit testamentum*. Legendi locis aliis iidem Aug. *u* & Hier. *x*, item Budæus *y*, qui eundem dicti Græci nominis usum profanis testimoniis illustrat. Certe vel ex præsenti loco cognoci poteſt LXX. Interpretes non usurpaviſſe Græcum nomen pro testamento propie dicto, quod tamen videtur Hieron. z universe de illis negare.

p Augustin.

q 1.Mach. 11.
27.

r in Matæ. cap.26.

s cap.44.19.

t vers.20.

u Hb. loc. in Genes. 9.13. & 34.6. Hebr. 8.c.5.vers.27. x in ep.3.ad Gal.

y Comment. Græc. lin. z in ep.3.ad Ephes.

Tabernacula Idumæorum.) Hieron. אֲדוֹם *Edom*, quod nomen ita etiam redditur Ptal. 47. a ubi de Idumæa, & Idumæis egimus, sic dictis ab Edom, quod erat cognomen Esau. Tevetus recitat h. l. ex Hier. *tabernacula Idumæorum & Ismaelitarum*, quod nomen secundum in omni editione Hier. extat. Itaque metonymice, tabernacula Idumæorum, & Ismaelitarum ponuntur pro populis illis, qui habitabant in tabernaculis, Scenitis ac Nomadibus in Arabia deserta similibus, de quibus Plinius *b*, Tabernacula subinde huc illuc transferentibus ad Pascua pecoris, & venditionem seu negotiationem, ut innuit Ezechiel *c*, De olio implacabili Idumæorum contra Israelitas mentio fit in Psalm. 136. *d* & in Amos *e*. Confundunt Plinius, Silius, alii quandoque cum Judæis Idumæos, quia coaluerunt demum in unam gentem ab Hircano subjugati, ut scribit Josephus *f*, qui tempore Davidis & Salomonis gerant tributarii, subditique regibus Juda, sed postea rebellarunt. Prælte Judæi à posteris Jacob, Idumæi ab Edom, seu Esau

a Psal.47.7.

b lib.5.de Arabia c.11.

c cap.27.21.

d vers.7.
e cap.1.11.
Jerem.49.
cap.17.

f Ant.Jud.l.13.

Anomen sortiti sunt, ut Ammonius *h* quoque docet. Non sunt origine Nabathæi, ut falso prodidit Strabo *i*, seditione pulsi patria (Nabathæi potius à Nabajoth primogenito Ismaelis dicti videntur: *k*) non orti à filio quodam Semiram dis, ut Stephanus *l*, qui à Juda Judæos derivat; multo minus, ut Rabbini garriunt. Eodem est Roma, & Pontifex Romanus monachus Edomæus. At repetenda, quæ alias diximus.

h lib. de diffcrent. nom. l.de Urbibus

i lib.16. Geogr. 25.l. de Urbibus

Et Ismaelitæ.) Hier. ut modo dixi, *Ismaelitarum*, ut nempe tam hi, quam Idumæi, dicantur habitatores tabernaculorum, Eodem pacto legitur in Psalt. Romano & à Cassiod. & Petro Damiani *m*, *Ismelitum*. Chald. *Arabes* exprimuntur עַרְבָאֵי *kharnvae*. Ab Ismaele filio Abrahæ & Agar nomen acceperunt. De hoc inter alia prædixit Angelus *n*, *quod figeret tabernacula*. Feruntur autem iidem in Arabia Ismaelitæ cum Cedarenis, quorum tentoria celebrantur in Cantico Canticorum *o*. Erant vero isti pastoritiæ artis dediti, simulque latrocinii, & bello. Quare ut describat David bellicosos & alienos à pace, ait *Habitavi* p *cum habitantibus Cedar cum his, qui oderunt pacem eram pacificus*. Ubi etiam Hebr. & Græcè habetur, *Habitavi cum tabernaculis Cedar*. Unus *de filiis Ismael Cedar erat* q, & Ismael ipse describitur *ferus homo, ut manus ejus essent contra omnes, manus omnium contra eum* q. Qua in re auctorem suum imitantur Ismaelitæ in equis & camelis insidentes, camelorum lacte, carnibusque viventes, semper errantes cum sagittis venenatis, & stabilibus longis, infestique finitimis omnibus; mitrari seu vittati. Seminudo corpore, pallia & caligas trahentes, intonso crine, labra superiora non radentes, cetera tonsi, decimo tertio anno pueros circumcidentes, quo & Ismael circumcisus fuit *r*, Lucifer um, seu Junam colentes. Ex iis ortus Mahom. creditur.

n Gen.16.12

o cap.60.7.

p Psal.119.5.

q Gen.25.13

q cap.20.21.

Mahometes unde ortus. Tropologia lenius. r Hieronym. quæst. Hebr. in Gen. & de locis Heb. & in variabolutionis 2.cap. 17. Iosue. Iosephus l. 1. antiq. c. 10. 21. Ammianus lib. 9.

Antequam progrediar, moneo de Tropologia, quam Enarratores, præsertim Bruno Carthus, creditus Hier. Cassiod. Augus. Hugo, Ayguan. Rickelius asserunt, cruta ex etymologia istarum gentium, & aliarum quæ sequuntur, ad varias defingnandas vitiorum formas. Hugo assignat hisce gentibus terrenos, seu avaros, gulosos, luxuriosos, superbos, vel pigros, item hypocritas, iracundos, detractores aut adulatores: ad hæc studentes aliis nocere, invidos, cum diabolo elato, ac deprimente homines, qui cooperantes ipsi declinant à Deo. Ayguan interpretatur terrenos & avaros simul per Idumæos & Ismaelitas: per Moab, malos, & falsos Christianos, per Agarenos, hypocritas: per Gebal, crudeles: per Ammon, ingratos per Amalec, luxuriosos; per alienigenas, sive Philisthiim, gulosos: per Tyrios potentes in sæculo: per Assur, qui colere robustos dicitus, ideſt in peccatum præcipitare, & juvat omnes huc usque recensitos simul cum filiis Loth, i. e. Angelis suis Apostatis. Rickelius enumerat avaros, gulosos, luxuriosos, falsos fratres, hypocritas, iracundos, adulatores, vitiis atque luxuria, ebrios, invidos, diabolum, cum Angelis suis. Aliter is quem vocant Hierquem idcirco non dubito non esse Hieronymum in tradendis etymologiis nugatur sicut alii, & aberrat, ut quum ait *Israel* significare obedientes Deo, *Ismelitas*, obedientes, sibi, *Gebal* vallem vanam, ἀγε, ideſt, velle, (qua in re verum dicit) *Baal*, hoc est, vana, *Ammon*, populum turbidum, *Philisthiim*, cadentem potione *Loth*, declinantem, &c. Alio rursus modo Cassiodor & alii. Quod moneo, ut qui delectatur etymologiis, veras exacte quærat, vel quas reperit apud alios, non nisi facta illorum mentione auctoritateque, illas proferat, non alleverate, ac tamquam de suo prununtiet, sicque ea, quam ex aliena habet auctoritate, probabilitate eaſdem privet. Ista præterea Gentes Bernardus, aliusve sermonis Auctor de filio prodigo, mysticè sumit de variis hostibus ac tentationibus, deque omnium Duce & Auctore diabolo, adversus eos, qui virtuti ac pietati vacare studeant. Petrus Damiani / explicat locum hunc totum adversus simoniacos, allata etymologia omnium illorum vocabulorum, usq; ad versum 11.

Moab.) Ab altero filio ex incestu Loth, quum filia majore, qui vocabatur Moab, populus ejusdem nominis, sive Moabitarum denominatus est, in Arabia deserta, vel Petræa, inter mare mortuum usque ad Euphratem, & à torrente Arnon usque ad desertum Cadesbarnes. Caverat quidem Deus ne primo ingressu in terram promissionis Regiones eorum occuparentiet cum ipsius obsisteretur Deo, idolatriæque decti colerent Chamos, sive

h lib. de diffcrent. nom. l. de Urbibus

i lib. 16. Geogr. 25. l. de Urbibus

k Gen. 19.37.

l Ant. Jud. l. 1. c. 10.

m lib. 5. Hb. 23.

n Gen. 16.12

o cap. 60.7.

p Psal. 119. 5.

q Gen. 25.13

q cap. 20.21.

sive Beelphegor, & Israelicas infestarent, sæpius ab his A ipsos esse, quos Regum narrat historia *e*, *Jussu Hiram Regis Tyriorum in operas vistæ lingua*, *& lapides ad ædificandam domum Salomonis*. Alios tamen inde Auctor distinguit, sive Gabalenos ad Austrum, quorum regionem Gabalenem fuisse olim Idumæam scribat. Eusebius libello de locis Hebraicis (Hier. Latinum fecit, ut idcirco ei tribuatur tamquam Auctori) unde & mons Seir, & Idumæa Eian, & Chald. גבלא *Gablojo*, quasi dicas Gabalenum aut Giblimum: in hoc Pl. de istis Gabalenis esse sermonem, qui una cum ceteris illorum finium barbaris gentibus Idumæis, Ismaelitis, Amalecitis, aliisque recentiantur: denique Berlabeam urbem in illis finibus sitam, hodie ab accolis appellari Giblin. Consentit Arias in Comm. Josuæ, non autem, ut ei Bochius hoc loco ascribere videtur, quod de prioribus intelligendus sit ille Pl. Euthym. Gabaleos vocat prope Idumæam habitantes. Basilius vel Theodoret. Gebalenos vicinos Judææ. Equidem non satis queo quid definire: optio sit, præsertim inter ea loca, quæ ad Arabes, Idumæos, Tyrios propius pertinent, aliosve populos hic enumerates. Cajetani sententia non est probabilis, quia ut ipsemet fatetur in Comm. 2. Regum, illa, quæ hic recitat, non sunt in Textu Hebr. fed nec in emendatis Latinis, omisitque illorum expositionem & recitationem saltem in Comm. Lyran. Hugo, Rickel. Abulens. & in Textu Græco multi codices habent γαββαλ, cujus interpretatio est, *vallis salinarum*, & expressit etiam Latinus interpres, quamvis in emendatis libris sit γαβαλα.

B Cajetani sententia non probabilis.

Et Ammon.) Chald. *Ammonitæ* עממונאי *hhamonæ*, ab altero filio minore Loth ex incestu minoris filiæ. Celebrantur hi sæpe in scripturis, tum vero *insigni Davidis de ipsis victoria* d. Denominavit postea à ipsis Principem urbem, prius vocatam Ammon, sive Rabba & Rabbath, nec non aquarum, & regionem totam Philadelphiam Ptolomæus Philadelphus Rex Ægypti.

d 2. Reg. 10. & 1 Par. 19.

Et Amalec.) Chald. *Amalecitæ* עמלקאי *hhamalitæ*. Orti sunt ab Amalec filio Eliphaz primogeniti Esau ex Tamna Concubina *e*. *Pugnatum est ab Hebræis contra ipsos in Raphidin*, quod iter impedirent *f*, posteaque jussi sunt in hujus injuriæ vindictam deleri à Sauleg, & rursus à David cum Ammonitis subjugati sunt *h*.

e Gen. 36. 12 Exod. 17. 8. & seq. g 1. Reg. 15. & seq. h 2. Reg. 8. 12.

Alienigenæ.) Hier. *Palæstini*, Chald. *Palæstini*, sicut & Pl. 59. *i* ubi sicut & hic, sunt פלשת *palesteth*. Lege, quæ ibi dixi.

i vers. 10. k Jos. 13. 2. 1 Joel 3. 4. Amos 1. 9.

Cum habitantibus Tyrum.] De Tyro egimus Pl. 44. *k* Vexatos Hebr. à Tyriis testantur Prophetæ *l*, sæpeque prophetant contra omnes illas recensitas gentes, & contra Assyrios, de quibus mox, nec non adversus Chald. Philippus Græveus *m* percipitur Tropologiam enumerataram Gentium, ut designent Idumæi, & Ismaelitæ primos motus peccatorum, & rationis consensum: Moab & Agareni interiores, & exteriores tentationes: Alienigenæ cum habitantibus Tyrum, invidiam.

m Ser. 27. in Tyr.

Etenim.) Hier. *sed &*. Hoc valet גם *gam*, vel etiam *tamen*, & נחל *hach* hoc pacto utuntur LXX. ad augendam orationem, non semper ad ætiologiam. Aquila & Theodotio ναχ, *neque etiam*. Symmachus ιω, *adhuc &*. Sed Euthymius & Nicephorus afferunt abundare ac superfluere.

Assur venit cum illis.) Chald. *sed & Sennacherib Rex Assyriæ associatus est illis*. Juvat hoc opinionem Lyrani, cujus initio meminimus, compositum hunc Pl. contra Semacherib, pugnantem contra Ezechiam quum finitimis gentibus populo Hebr. Hoc nomen אשור *Assur* in Apostolorum Actibus *n* docui quandoque pro Ægypto & Syria uturpari, quum per se diversam ab his regionem significet Assyria, quam ut Ammianus *o* indicat, vocabant Barbari Assyriam, aliter Assuriam & Atturiam. Monuit quoque Hier. *, quos veteres appellabant Assyrios, appellatos tempore suo Syrios, à parte totum. Proprie Syria dicitur Hebr. ארם *Aram* ab Aram filio Sem, unde Aramæi & Armenii, quamvis Euseb. *p* vel hic hic à Græcis aute Moysis nativitatem appellatos, ex vocabulo Syri cujusdam indigenæ. Assyria nomen sortita est ab Assur filio alio q Sem, (vel à Nino filio Nembrod, qui sit vocatus Assur per anticipationem, quia fuit postea Rex Assyriorum) fuitque Assyriorum monarchia in mundo omnium prima ædificata, Nino, seu Ninive, aut Nina, aut Niniade Metropoli. Refert Annæus Cornutus in libro de Enuntiatione, in libris veterum reperiri Suriam, [idemque est de Assuria] sicut Suracusas, Sumbula, Sucophantas. Cur autem augens par-

n in cap. 7. & 22. 22. o lib. 23.

p in Onom. voce Ess. q Gen. 10. 22 Joseph. 1. 1. cont. Apion. Hier. Strab. Assyriorum monarchia omnium prima.

r Ribera in Osee 2. n. 61. & c. 5. n. 38.

ticula sit opposita [*etenim* גם *gam*] nonnulli causam reddunt *, quia erant Assyrii remotiores ab Hebræis quam ii, qui sunt hactenus nominati. Alios tamen decebat Assyrios esse memores recentis illius cladis, *quam acceperant ab Angelo*, quando esse socios adjunxerunt hostibus Hebræor. *a* Basilius, sive Theodoret. Euthym. & Nicephor. per Assyrios intelligunt Samaritan. veluti colonos Assyriorum, à quibus post decē Tribuum excidium, & duarum captivitatem, illuc remissi fuerint, ut Regionem illam incolerent, ubi mixtam ex Gentilismo atque Judaismo Religionem colurunt, eoque nomine Judæis insensi imper extiterunt.

2 4. Reg. 19. 35.

Facti sunt in adjutorium filiis Loth.) Hier. *facti sunt brachium filiorum Loth*. Est זרוע *zeroahh brachium*, quod robur significat ac proinde robustum adjutorium. In Gallic. Romanoque Psalt. & apud Cassiodor. & Petrum Damiani *b in fusceptionem*, & Græce εἰς ἀντίλημψιν. *Filii Loth* sunt Moabitæ & Ammonitæ, qui Judæis insensiores ac infestiores, alias gentes adversus illos convocabant, quibuscum tamen affinitate conjuncti erant. Sic ferè ditiores hostes experta est Ecclesia, experiturque quæ ab ea exierunt, & inimici illius domestici ejus. Hoc ipso nomine *filiorum Loth* Moabitas & Ammonitas appellavit Deus, prohibens *ne pugnarent Hebræi contra illos, nec ingrederent adversus eos prælium, quia non esset datum eis quidquam de terra eorum, quam dederat ipsis* c. Eadem ratione posteri Esau nominantur *filii ejusdem* d & alii aliorum, sicut tam sæpe *filii Israel*, & jam antea in alio Pl. *filii Jacob & Joseph*. In fine versus est סלה *selah*, & διάψαλμα, quod ut toties monui, vertit Hier. *semper*. Posset hic habere locum usus ille dictæ particulæ, qui traditur à nonnullis, ut lectorem, auditoremque ad ea, quæ dicuntur considerandæ excitet. Digna namque res est considerationē tot gentes conspiratæ contra unam, & eas quæ affinitate conjunctæ illi uni erant, & cui illa perceperat: quod etiam Deus, cujus imperio pepercerat, tot de iisdem victorias reportare concesserit. Quod provocat etiam valde ad spem in similibus aliis periculis.

b 1. 5. Epi. ix 15.

c Deut. 2. 19.

d vers. 13.

e Pf. 76. 11.

Vers. 10.) Fac illis sicut Madian & Sisaræ, sicut Jabin in torrente Cisson.

Vers. 11.) Disperierunt in Endor, facti sunt, ut stercus terræ.

Sensus loci.

VEtera divinæ misericordiæ, potentiæ, adjutorii exempla in gravioribus periculis, bellisque spem magnam ingenerans adversus pericula & bella similia. Quocirca orat Propheta, ut ingruentes hostes eo modo tractet, quo jam olim Madianitas sub Duce *Gedeone* f (postquam septem annis Hebr. ab eis fuissent oppressi, simul & ab Amalecitis, & aliis Orientalibus nationibus) & adhuc antea sub Barac atque Debora Sisaram Principem exercitus Jabin Regis Chananæorum, (qui oppresserat Hebr. per viginti annos) *juxta torrentem Cisson* g, qui perierunt in Endor, cadaveribus eorum conculcatis ac inhumatis, ita ut cumputrescendo fœtorem tetrum exhalarent, terramque quasi stercus impinguarent, & quum Sisaram ipsum fœmina trucidasset clavum in caput illius infigendo. Quomodo usurpentur imprecationes dixi sæpe. Videntur, ait Diodorus, hæc esse *apò execratio*, ὡς τῶν ἀπὸ κατὰ, *non est autem execratio*, ἀλλὰ προφητικὴ ὑπόθεσις ὀργιζομένου τοῦ θεοῦ τοῖς ἀσεβήσασι, *sed Prophetia in forma exercitionis*. Alius autem Græcus Auctor, quem cum isto citat Agellius absque nomine, scribit hanc imprecationem eventum habuisse postquam Idumæi posses si sunt ab Assyriis, Cyrus horum dominatui finem imposuit, ceteræque gentes hic nominatæ paisæ sunt, quæ Propheticus sermo prædixit.

f Jud. 7. 25. g Jud. 4. 13. & seq. 5. 20. 21.

Fac illis sicut Madian.) Celebris hæc victoria in exemplum quoque adducitur ab Elaia *h*, *Jugum enim onerit ejus, & virgam humeri ejus, & sceptrum exactoris ejus superasti sicut in die Madian*; Præterea etiam ab Abacuc *i*, ut multi volunt. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian*. De regione ista non repetam dicta in Comm. Actuum Apostolorum *k*, quæ sufficere videntur. Constat in Arabia esse, quemadmodum commemoratas hic prius alias. Victoria item Gedeonis de Madianitis admodum trita est, cum opera trecentorum virorum in tres partes divisorum, quibus dedit in manibus tubas, lagenasque vacuas ac lampades in medio lagenarum, solo tubarum clangore & complosione lagena-

h cap. 9. 4.

i cap. 3. 7.

k c. 7. 9. 25.

Arum, atque confractione, neenon vociferatione gladius Domini & Gedeonis Madianitarum, Amalecitarum, & aliorum Orientalium pænè innumerabilium castra turbavit, fugavitque ita, ut mutua se illi cæde truncarent, & advocati alii Hebræi eosdem præoccuparent, duoque Principes illorum Oreb & Zeb interficerent. Cui vacat, digrediatur in mysterium hujusce victoriæ, quatenus illius typus erat, quum postea Christus conflictus est, Apostolique ipsius, ac deinceps Apostol. viri. Legendi Origenes *l*, Theodor. *m*, Auguft. *n*, Ambrosius *o*, Gregorius *p*, Rupertus *q*, & Enarratores, tum libri Judicum *r*, tum Elaiæ *s*, maxime Leo Castro *t*.

l Homil. 3. & 9. in Judic. m quæst. 19 Judic 9. 15. n Serm. 108. de temp. & quæst. in lib. Judic. c. 31. 35. 36. 37. 49 o De spiritu S. cap. 56. p 30. Mor. l. 8. c. 17. q in lib. Jud. c. 20. 21. r cap. 7. s cap. 9. t cap. 5. 24. u 5. anti 9. c. 6. vel 9. x Judic. 4. 9. nit.

Et Sisara sicut Jabin.) Hier. *sicut Sisara, sicut Jabin*; ter enim repetitur nota similitudinis [כ] *che*. Narratur historia in c. 4. Judicum, tum vero quo pacto Dominus perterruerit Sisaram Ducem exercitus Jabin Regis Chanaan, universamque multitudinem ad conspectum Barac, ita tantum, ut Sisara de curru desilians pedibus fugeret, & cælo exercitu, qui fugiebat à fœmina Jabel, sub specie amicitiæ exceptus, impacto supra tempus capitis clavo fuerit trucidatus, illam vero Cantico benedictam inter mulieres decantaverunt Debora & Barac *u*. Legendus præterea Joseph. *x*, qui, quem terrorem Scriptura meminit, supervenientem y-cat imbrem mixtum grandine, quem euntes in adversos Chananæorum vultus ingerens, & prospectum adimens, inutiles eorum jaculatores ac funditores redderet, efficeretque ut etiam scutati manibus rigentibus præ frigore, gladios vix retinerent. Addit quod Barac, Jabin Regem obviam factum interfecerit & consentit Euthym. Sed Scriptura indicat id aliquanto post factum *y*. De alio Rege Jabin vetustior mentio in libro Josuæ *z*, in quo narratur occisus à Josue, captaque Regia urbs Assor, ut necesse sit ipsum, aut filium illius fuisse, quod Theodor. *a* placet, aut nepotem, aut ex eadem prognatum stirpe, qui retinuerit nomen idem, sicut Constant. Imperat. filius primogenitus dictus est, inquit, Constantinus. Fortassis nomen id erat non Gentilitium, propriumque, sed officii ac muneris, quo Gentis illius Principes præcipuè ex veterum more cognominarentur, ut Jerosolymor. Melchisedec & Adonisedek: Ægyptior. Pharaon, deinde Ptolomæi: Romanorum Cæsares &c. Jabin idem significat, quod intelligentiæ & prudentiæ compos, cujusmodi virtute eos præstare oportet, qui Imperii clavum tenent, sic quidem Arias *b*. Alcimus e gigantem ac Regem Sisara nominat.

y in c. 11. 2. 10. z quæst. 9. in lib. Judic. a in Jud. c. 4. b lib. 8. c. 15. c 1. anti 9. c. 8.

Officii ac muneris nomen amiqui Reges gerebant.

maximus ille,
Formagigantea, quem fecerat horrida mollis
Conspicuum, immensumque humani verticis arcum
Sisara Rex gestabat.

Regem intelligit eo modo, quo primi fecundum Reges magnos dici solebant Reges. Jabino autem Regi Josep. armatorum צבאות triginta myriadas, id est, trecenta millia, equitum decē millia, currum tria millia tribuit. Lege Tropolog. hujus historiæ cum allegoria in Ambros. *c*.

d lib. de viduis,

e Judic. 5. 28.

In torrente Cisson.) קישון *kischon mutus*, Latinè *Cisson*, *Ciscon*, *Cyson*. Non bene reddidit Nobilius ex Chald. in *valle*: est enim eadem vox נחל *nachal*, quæ in textu Heb. Scaturit hic torrens ex pede montis Thabor, & in rivos duos dividitur, in quorum minore, qui versus Orientem fluit, contigit ea victoria, quam diximus. Unde in Cantico Deboræ *f*, *torrens Cisson traxit cadavera eorum*, *torrens Cadumin, torrens Cisson*. Bis repetitur ibi Cisson, quia maxima stragis pars in eo indicatur facta, pluraque per illi cada vera excurrille, & Cadumin alius torrens est, non autem mare rubrum, ut existimat Rupertus: græce autem confutat Abulensis *b*. Quia verò quod ibidem sequitur (*conculca anima mea robustos*) juxta Hebr. constructionem, jungi potest præcedētibus verbis (*torrens Cisson*) hoc modo (*torrentem Cisson calcabis, vel calcasti anima mea in fortitudine*) נחל קישון תדרכי נפשי עז *nachal kischon thidrechi nephschi hhoz*, id est, *per pedibus meis transivi fortiter & viriliter, citraque periculum, nec me mulierem infirmam rapere potuit transversam*. Alias tribus modis exponi posse dicit, vel juxta versionem nostram, quod ipsis hostes in torrente seu flumine strati conculcatu faciles fuerint; vel quod negaverit hostibus per id elabi volentibus transitum, seu vadum, sibi vero Deboræ, ac suis calcandum pervadendumque præbuerit: instar maris quondam rubri, atque Jordanis fluvii, & non minus ibi, quam in sicco solo pugnare licuerit: vel ut poeticè fluvius ipse inducatur loqui, ac seipsum adjuvanda bella Dei hortati, ita ut idem sit *anima mea* atque ego ipse, Hebraico idio-

f Judic. 5. 21.

g in c. 5. Jud. h l. 1. in lib. Jud. c. 6. 7. 8.

Dispe-